

„ȘI SOARELE ȘI LUNA S-AU OPRIT” (IOS. 10:13). PERSPECTIVE FILOLOGICE ȘI DUHOVNICEȘTI ALE BĂTĂLIEI DE LA GABAON*

EUSEBIU BORCA
Universitatea Tehnică Cluj-Napoca, C.U.N.,
Facultatea de Litere, Baia Mare
beusebiu@yahoo.com

Abstract: Immediately after the Israelites' entry into Canaan, after the conquest of the cities of Jericho and Ai, Joshua begins the southern campaign to conquer the territory promised by God. Placing themselves (albeit by deception) under Joshua's protection, the Gibeonites are attacked by neighboring cities. Under these conditions, the battle of Gibeon takes place, where the Israelites jump to the aid of the Gibeonites, facing a coalition of five armies. The Lord himself assured Joshua that he would win because He would fight alongside the Israelites. The biblical episode was interpreted by the Holy Fathers in a spiritual Christological key, understanding by Gibeonites those Christians who, despite their zeal, remain attached to the worldly (Origen), or the Gentiles who come to Christianity and will come to salvation through faith (St. Maxim the Confessor). Joshua Navi is the typos of Christ, the "Sun of Righteousness", the One who "does not set ... undecided by the evening of sin and ignorance" (St. Maximus the Confessor). This "extra day", which is not "preceded by a night", refers to the "darkness that will follow the crucifixion" (Theodoret of Cyrus), or to Christ, Who, "in one day ... made two, as Joshua had made two days one" (St. Ephrem the Syrian). During this unique day, "the sun stood still, but time went on" (Fericitul Augustin). For Origen, this episode of the lengthening of the day, in which the "sun of justice" (Mal. 4:2) "does not set at all", is the image of Christ's action by which he "stopped and delayed the day of the end", as One who has the power to lengthen "the length of days, when it is the time of salvation" and to "shorten it, when it is the time of sorrow and perdition" (Origen).

Keywords: Joshua, Gabaon, the Sun stood Still, Moon stopped.

1. Preliminarii (la capitolul 10 al cărții Iosua)

După ce au învins cetățile Ierihon și Ai, care le ofereau israeliților control asupra rutei laterale, principale, ce traversa Canaanul (de la Valea Iordanului până la țărmul Mării Mediterane) (Walton 2021, 241), capitolul zece al cărții Iosua consemnează cucerirea părții de Sud a Țării Sfinte. În relatările despre

* "And the sun stood still, and the moon stopped" (Joshua 10:13). *Philological and Spiritual Perspectives of the Battle of Gabaon*

înfrângerea coaliției sudice, imaginea lui Iosua se află la punctul culminant¹, căci, dând dovadă de o atitudine extrem de decisă, părăsește tabăra de la Ghilgal cu întreaga lui armată și, mășăluind toată noaptea, declanșează un atac surpriză asupra celor care asediau cetatea Gabaon. Cu toate că se va afla, acum, pentru prima oară, în fața unei coaliții alcătuite din cinci cetăți-state (Ierusalim, Hebron, Iarmut, Lachiș și Eglon), „Iosua nu pare să se teamă să piardă” și, ca și în cazul cuceririi cetății Ai, Dumnezeu îl asigură, înainte de bătălie, că va câștiga (Farber 2016, 53-54).

Relatarea înfrângerii alianței amoreilor conține 2 scene care, conform Textului Masoretic [=TM], se încheie identic (este vorba despre versetele 15 și 43, ultimul lipsind din Septuaginta [=LXX]). Cele două scene utilizează mai multe tablouri temporale, folosind anumite „tehnici de compoziție”, precum reluarea și suprapunerea relatărilor (Nelson 1997, 138-9). În acest sens, fiecare tablou preia din cel anterior o idee pe care apoi o dezvoltă, urmărindu-se, totodată, și o dezvoltare a subiectului, de la general la particular. Dacă unele tablouri subliniază rolul lui Dumnezeu în bătălie, altele relatează rolul poporului Israel. Prima scena (Ios. 10:1-15 descrie „Bătălia de la Gabaon”) cuprinde trei tablouri. Primul tablou (Ios. 10:1-10) relatează circumstanțele și motivele inițiale care au dus la izbucnirea bătăliei și este format din două părți. Prima parte cuprinde formarea acestei alianțe a amoreilor, conduse de Adoni-Țedec², regele Ierusalimului (Ios. 10:1-5), iar partea a doua descrie bătălia inițială, în câmp deschis, măcelul și urmărirea amoreilor până la Azeca (Ios. 10:6-10). Al doilea tablou (Ios. 10:11) reia și suprapune evenimentele primului tablou, însă insistă asupra intervenției divine: „pietre de grindină, din cer”, care avea scopul de a arăta superioritatea lui Dumnezeu față de zeitățile canaanite (de exemplu, Baal era un zeu al furtunii). Al treilea tablou (Ios. 10:12-15) reia și suprapune evenimente din tabloul precedent, descriind cererea adresată de Iosua lui Dumnezeu și dezvoltând acest eveniment miraculos al opririi aștrilor pe cer. Tabloul se încheie cu Iosua și israeliții întorcându-se la Ghilgal (Younger Jr. 2003, 181-182).

¹ În relatarea referitoare la episodul întâlnirii cu gabaoniții, Pentateuhul Samaritean îi oferă lui Iosua un loc central, el fiind prezentat drept singurul lider al israeliților și omițând orice posibilă referire negativă la persoana sa. Însă, în relatarea lui Iosif Flaviu, Iosua nici nu este amintit, ci „Marele Preot Eleazar și bătrânii” (Josephus 1999, 243) sunt cei care conduc discuțiile cu gabaoniții. Cu toate acestea, cele două relatări „au același scop: de a-i proteja reputația lui Iosua” (Farber 2016, 244).

² Atât Adoni-Țedec (= „domn al dreptății”), cât și Melchisedec (= „rege al dreptății”), pot fi considerate titluri/ titulaturi ale regilor iebusiți/ iebusei, asemenea titlului de Faraon, în Egipt (Keil/ Delitzsch 1869, 103). Adoni-Țedec este „tiposul” Antihristului, simbolul „regelui fals/ surogat/ imitație, în opoziție cu Cel ce este Adevăratul Rege al Ierusalimului, adevăratul Melchisedec, Regele dreptății și Rege al păcii” (Gaebelein 1923, 31).

2. Dumnezeu luptă alături de israeliți

Pe tot parcursul Vechiului Testament, dar mai cu seamă în evenimentele relatate în cartea Iosua, Dumnezeu luptă împotriva „inamicilor în carne și oase” (și nu numai) ai poporului ales (DISB 2014, 852).

De remarcat faptul că, spre deosebire de „rapoartele anterioare de luptă” din cartea Iosua, care menționează doar pe scurt intervenția divină (de exemplu, în cazul Ierihonului – Ios. 6:6 – și al cetății Ai – Ios. 8:2), în acest caz (Ios. 10:7-14) se subliniază întreita „implicare decisivă” (Oeste 2014, 696) a lui Iahve, care mai întâi „i-a lovit cu spaimă” (אִתָּוָה cf. Ios. 10:10), apoi „a aruncat asupra-pietre de grindină” (Ios. 10:11) și, în final, ascultă cererea lui Iosua cu privire la aștri (Ios. 10:13).

2.1. Grindina îi ajută pe israeliți să-i învingă pe vrăjmași

Dumnezeu trimite peste vrăjmași „pietre de grindină”, nu o simplă grindină, nici o simplă ploaie de pietre, ci „o furtună groaznică de grindină”, eveniment miraculos și pentru faptul că au ucis inamicul fără să rănească pe israeliți, vădind, astfel, atotputernicia divină. Printr-o asemenea manifestare în forță, israeliții trebuiau să înțeleagă că victoria nu s-a realizat prin propria lor putere, ci prin ajutorul supranatural al lui Dumnezeu, iar inamicul a descoperit că nu luptase numai cu poporul Israel, ci și împotriva Dumnezeului lor (Keil/Delitzsch 1869, 106). Fenomenul se aseamănă cu cea de a șaptea plagă asupra Egiptului:

[...] grindină va fi peste tot pământul Egiptului [...] Domnul a slobozit tunete și grindină; foc curgea pe pământ; în toată țara Egiptului a plouat Domnul cu grindină. Grindină era, și foc se'nvăpăia prin grindină, o grindină multă și grea [...] În toată țara Egiptului a lovit grindina tot [...] Numai în ținutul Goșen [...] n'a fost grindină” (Ieș. 9:22-26).

Adesea Dumnezeu „Își face auzită slava glasului Său”, dar și „mânia brațului Său” în „flacăra mistuitoare”, în astfel de fenomene meteorologice extraordinare, când, „ca apa și ca grindina ce bate cu putere”, „groaznic va fulgera” (Is. 30:30).

Însuși Dumnezeu a „venit să-i dea sprijinul [...] și-a slobozit tunetele și fulgerele sale, lăsând să cadă peste fugari grindină nespus de mare”, care „a făcut mai multe victime decât săbiile” israeliților (Josephus 1999, 244). Așadar, grindina a făcut discriminare, ucigând doar vrăjmașii (MacDonald 2002, 223).

Despre acestea, legendele evreilor spun că ar fi fost „pietre de grindină fierbinți” (Ginzberg 2003, 848-849), care au rămas suspendate în aer deasupra Egiptului și care, datorită („de dragul”) unui „bărbat” (Moise), nu au căzut atunci, dar se întâmplă acum, datorită („de dragul”) altui „bărbat” (Iosua), căzând

asupra canaaniților (joc de cuvinte între: שֶׁלֶקֶט = „grindină/cristal/meteorit” și שֶׁלֶג = „de dragul sau datorită unui bărbat” (BTTB 1921, 351-352).

„Ploaia cu piatră și grindină de sus”, care „a zdrobit armata celor cinci” regi, a fost socotită o „minunea cerească”. În aceasta a văzut Iosua „mâna lui Dumnezeu luptând alături de el, aducându-i numai biruințe în tot ce încearcă” și „a înălțat spre cer o rugăciune nouă și minunată” (Origen 1981, 256; Origene 1960, 283).

Deși în relatarea istorică grindina este menționată înaintea minunii săvârșite de Iosua și ca o împlinire a acelei rugăciuni, este posibil ca ordinea să fi fost inversată. În acest sens, unii cercetători consideră că acest eveniment a avut loc după ce Iosua cere Soarelui și Lunii să se oprească, iar menționarea lor în altă ordine poate fi explicată în sensul că naratorul („istoricul”), „ordonându-le în funcție de importanță, în primul rând, a relatat evenimentul principal al bătăliei”, înainte de a descrie toate celelalte amănunte. Teribila furtună de grindină care s-a declanșat i-a lovit pe inamicii care încercau să fugă din calea israeliților, pe când aceștia se aflau la Bet-Horon, care este la o distanță de aproximativ două ore de Gabaon, și i-a lovit până aceștia au ajuns la Azeca (Keil/ Delitzsch 1869, 109).

2.2. Aștrii sunt puși la dispozia israeliților pentru a-și învinge dușmanii

Pentru a explica acest „fenomen remarcabil”³, au fost propuse mai multe modele de interpretare, împărțite în funcție de două decizii importante. Prima este stabilirea limbajului acestui pasaj, poetic sau literal și a doua este a stabili dacă Iosua a cerut Domnului mai multă lumină sau mai puțină (Ramm 1967, 107).

2.2.1. Exprimare poetică

2.2.1.1. Exprimare poetică a lui Iosua

Cercetătorii susțin că aceste cuvinte ale lui Iosua trebuie înțelese ca făcând parte dintr-o exprimare poetică și subliniază că, pentru oamenii din acea perioadă, era normal să „împletească” în discursul lor teme din astronomie (exemple: Jud. 5:20; Ioil 2:10, 30-31). Strigătul lui Iosua, unul după/ pentru ajutor și putere, a „reînnoit vigoarea” soldaților săi, care au luptat atât de vitejește, încât au finalizat într-o jumătate de zi ceea ce trebuiau să înfăptuiască într-o zi și de aceea li s-a părut că ziua a fost prelungită (Ramm 1967, 107).

Pentru a înțelege mesajul textului, este necesar să observăm alte asemenea exprimări, în alte locuri din Scriptură, unde caracterul poetic este folosit pentru exprimarea mesajului divin (Keil/ Delitzsch 1869, 111). De exemplu, astfel de pasaje nu pot fi interpretate literal: în mărețul tablou al fenomenelor teofanice

³ Probabil „punctul culminant al carierei” lui Iosua (Farber 2016, 54).

din Psalmi (17:7-17), episodul în care Dumnezeu îl ridică din „ape multe”, pe David nu trebuie înțeles literal, precum nici cuvintele Debori: „Stelele’n cer s’au rânduie de luptă/ și s’au bătut cu oastea lui Sisera” (Jud. 5:20).

Cei care subliniază această exprimare poetică a pasajului, de cele mai multe ori, socotesc că episodul nu relatează despre vreun eveniment miraculos.

2.2.1.2. Exprimare poetică preluată din „Cartea Dreptului”

Se consideră că redactorul (autorul) cărții citează cuvintele adresate aștrilor, folosind „Cartea Dreptului”⁴ sau „Cartea lui Iașar”. Această culegere de cântece populare, foarte cunoscută atunci, elogia faptele de vitejie ale celor din trecut, și, cu toate că nu s-a păstrat, ea este amintită în Vechiul Testament (Ios. 10:13⁵ și 2 Reg. 1:18).

„Însușindu-și cuvintele din această culegere”, deși „Iosua și soldații săi nu aveau nici forța necesară și nici timpul fizic pentru a învinge trupele canaanite coalizate, vor dovedi dreaptă cauza lor într-un mod neașteptat și faptul că meritau să învingă în acea bătălie” (Moldovan 2019, 25).

Privită așa, această construcție „metrică”, preluată dintr-o carte de natură umană, nu vine să confirme „mărturia divină” a relatărilor scripturistice, însă „istoria profană” poate să fie folosită „pentru a corobora dovezile adevărului istoriei sacre” (Henry 2011, 112). Ceea ce s-a păstrat în această „Carte a Dreptului” este, de fapt, un „cântec de război” prin care israeliții au celebrat victoria miraculoasă (Keil/ Delitzsch 1869, 106).

Astfel, suntem îndemnați să căutăm „veridicitatea unor astfel de enunțuri [...] în sfera subiectivă a intuiției religioase și nu într-o interpretare literală a cuvintelor”. În acest sens se vorbește despre o prelungire a zilei, dintr-o perspectivă „subiectivă” (Keil/ Delitzsch 1869, 111).

Aghiograful folosește arta poetică și oratoria, și precum cei de azi, pentru a scoate în evidență măreția unui eveniment (Moldovan 2019, 25), îl hiperbolizează, numindu-l: „Ziua cea mai lungă”.

Dacă aceste cuvinte adresate aștrilor nu-i aparțin lui Iosua, ci au fost preluate, putem vorbi despre posibile asemănări între episodul biblic și mitologia greacă. Acestea pot fi observate în acțiunea zeiței Hera, care grăbește apusul Soarelui pentru a pune capăt bătăliei: „Hera, zeița-nchinată, dădu

⁴ Vechiul Testament menționează și o altă carte, folosită și amintită de aghiograf drept sursă a informațiilor prezentate. TM o numește „Cartea Războaielor Domnului” (סֵפֶר מִלְחָמֹת יְהוָה cf. Num. 21:14). Această modalitate de a interveni în narațiunea istorică cu strofa unui cântec nu s-a făcut pentru a confirma istoricitatea evenimentului printr-o referire la o sursă anterioară, ci, pur și simplu, pentru a lăsa generațiilor viitoare impresia puternică pe care au simțit-o contemporanii aceluși eveniment (Keil/ Delitzsch 1869, 107).

⁵ Mențiune întâlnită doar în TM.

într-aceea poruncă/ Neostenitului Soare mai iute-n Ocean să apuie./ Soarele apuse-n curând [...]” (Homer 1999, 67).

Interpretarea acestei intervenții divine este complicată, pe de o parte, datorită cererii, una poetică (un citat care se celebra războaiele israeliților), care însă va fi înglobată apoi în proză (Ios. 10:12-14). În orice caz, accentul trebuie să cadă pe Iahve, care ascultă cererea lui Iosua și dirijează/ conduce/ orientează „entitățile” (puterile) cosmice (pe care canaanii le percepeau ca zeități⁶) în această luptă, împotriva amoreilor și în sprijinul israeliților (Nelson 1997, 142-145).

În legătură cu citatul folosit de Iosua, părintele Usca prezintă (doar în varianta online) două opinii. Una susține că Iosua a folosit un stih dintr-o culegere alcătuită până la el; potrivit celei de a doua opinii, cuvintele amintite au fost rostite mai întâi de Iosua, chiar în această împrejurare, iar ulterior au fost introduse într-o culegere de poeme.

2.2.2. Perspectiva literală

Pentru că simpla „interpretare poetică” a pasajului nu ar trebui să mulțumească niciun creștin adevărat, este nevoie și de o altă abordare, în cazul acesta: perspectiva literală. Pentru acest demers, este important să se stabilească, cu exactitate, care a fost natura cererii lui Iosua: mai mult timp și lumină pentru a învinge inamicul, sau soldații săi, oboșiți și moleșiți, aveau, mai degrabă, nevoie să fie „scutiți” de căldura Soarelui. În primul caz, era nevoie de o minune care să prelungească lumina Soarelui, însă în cel de-al doilea caz, cerința sa urmărea ca lumina Soarelui să înceteze, pentru ca soldații să beneficieze de umbră (Ramm 1967, 107-108).

2.2.2.1. Iosua cere mai multă lumină

Această minune a primit două posibile explicații. Fie Dumnezeu a oprit, cu adevărat, Pământul în mișcarea lui în jurul Soarelui. Această explicație nu mai are foarte mulți adepți, deoarece ea necesită o serie de alte miracole pentru a preveni perturbările care ar antrena oprirea mișcării de rotație a Pământului. Fie lumina Soarelui a rămas vizibilă mai mult timp, pentru luptători. Pentru aceasta, era suficient ca razele Soarelui să fie miraculos deviate din direcția lor

⁶ Când Iosua a observat că adversarii foloseau vrăjitoria, încercând să obțină mijlocire de la oștile cerești care să lupte împotriva israeliților, el rostește Numele Domnului și atunci Soarele și Luna se opresc. Când Soarele refuză să asculte de porunca lui Iosua, motivând că e mai în vârstă decât omul cu două zile, i se amintește că Dumnezeu a dat cerul și pământul strămoșului Avraam și că s-a plecat deja înaintea lui Iosif. Apoi, când Soarele susține că dacă va tăcea Dumnezeu nu va mai fi laudat, Iosua începe el să-i aducă Domnului un imn de slavă (Ginzberg 2003, 849).

naturală și dirijate pe câmpul de luptă. În orice caz, în ceea ce privește ordinea fizică, totul îi e posibil lui Dumnezeu (Hilly 1932, 96).

În acest sens, fie a fost vorba despre o încetinire a rotației Pământului, care a făcut o mișcare completă de revoluție în 48 de ore și, în același timp, Dumnezeu a oprit și efectele catastrofale care ar fi urmat unui astfel de eveniment, fie lumina aceea a fost o formă de refracție (deviere) a luminii de la Soare și Lună⁷.

2.2.2.1.1. Pământul (și Luna) s-a(u) oprit

Deși literal verbul poate fi tradus: „a sta în picioare”, „a se ridica”, sensul este acela de ‘a zăbovi’ sau ‘a rămâne în același loc, stare sau condiție’. Așadar, ceea ce pasajul amintit spune despre Soare și Lună că au făcut este că „au întârziat să dispară, nu că au stat absolut nemișcați, ci că mișcarea lor aparentă (sau dispariția lor) a fost încetinită sau întârziată” (Torrey 1907, 54).

Textul scripturistic nu trebuie înțeles în sensul în care ar descrie că Soarele „s-a oprit” (Ios. 10:13), a stat nemișcat într-un singur loc, pe cer, de exemplu la apogeu. Expresia „și s’a oprit Soarele în mijlocul cerului” (וַיִּמְכַד הַשֶּׁשׁ בְּהַצִּי (וַיִּמְכַד הַשֶּׁשׁ בְּהַצִּי) este folosită pentru a explica verbul וַיִּמְכַד și pentru a evidenția că Soarele a fost oprit, miraculos, din cursul său. Toate acestea sunt greu de conciliat cu a doua parte a versetului, care susține: „și nu s-a grăbit să coboare” (וְלֹא-אָזַן לְבָרָא) și care, dacă sunt înțelese literal, „denotă doar o mișcare mai lentă a Soarelui”. Cu toate aceste dificultăți de înțelegere, ceea ce este clar afirmat în versetele 13 și 14 este că, la cuvântul lui Iosua, „Soarele a rămas pe cer aproape o zi întreagă” (Keil/ Delitzsch 1869, 109).

Despre „minunata prelungire a zilei, pentru ca noaptea să nu stânjenească iureșul” israeliților în urmărirea dușmanului, despre „faptul că ziua s-a prelungit [...] și a depășit durata ei obișnuită este menționat și de Scrierile sfinte păstrate în arhiva templului” (Josephus 1999, 244-245). Această mărturie vine în sprijinul interpretării literale, care privește evenimentul drept unul istoric, deci real.

Contrar cunoașterii umane despre natură, miracole precum oprirea Soarelui arată puterea și bunăvoința lui Dumnezeu (Augustine 1948, 429-430). Trecerea timpului nu este legată de mișcările corpurilor cerești, căci, chiar „dacă Soarele s-ar opri pe loc, s-ar scurge tot atâta timp cât i-ar fi trebuit de obicei ca să-și încheie întregul parcurs”. „Oprit” la rugămintea lui Iosua, „pentru a-i permite

⁷ Susținătorii celei de a doua teorii arată că nu a fost vorba despre o încetinire a Pământului, căci, din promisiunea divină pe care o face lui Noe, că, atâta vreme cât va fi Pământul, ziua și noaptea nu va înceta (Fac. 8:22), ar rezulta că „Dumnezeu a promis că Pământul nu se va opri din mișcarea de rotație în jurul axei proprii, până la sfârșitul istoriei omenirii”. Este propusă chiar și o a treia variantă: „o schimbare a direcției axei de rotație a Pământului” (Grigg 1997, 35-37).

să-și desăvârșească victoria”, „timpul a curs în continuare”, căci „lupta a fost purtată și dusă până la capăt în intervalul de timp care îi era necesar” (Augustin 2018, 577).

Soarele și Luna „au stat pe loc” („și-au întârziat cursul”), prelungind ceasurile ca să poată urmări și nimici inamicul, înainte ca acesta să poată să se adăpostească în spatele zidurilor cetăților fortificate (MacDonald 2002, 223).

Interesant este că Iosua se adresează nu doar Soarelui („un lucru destul de îndrăzneț de făcut, a-i cere Soarelui să stea pe loc”), ci și Lunii. Deoarece Luna nu putea să sporească lumina, „a existat un alt motiv demn” pentru care Iosua (inspirat de Dumnezeu) amintește Luna împreună cu Soarele. Deși planeta Pământ este cea care se mișcă, Scriptura preferă să nu folosească „limbajul tehnic al științei, care nu numai că ar fi fost de neînțeles pentru destinatari, ci și nefiresc” chiar și pentru filosofi. În timpurile în care Iosua a rostit aceste cuvinte, oamenii nu aveau cunoștințe astronomice despre mișcarea în tandem a Pământului și a Lunii, ceea ce dovedește inspirația divină a mesajului. Un autor uman, pornind de la „observarea fenomenelor”, ar fi făcut referire numai la Soare, însă, „călăuzind vocea și condeiu” lui Iosua, acesta se adresează și Lunii, căci „dacă ar fi putut exista o interferență cu Soarele fără Lună”, dacă, de exemplu, „cursul Lunii nu ar fi fost oprit la fel de bine ca cel al Pământului, ar fi creat confuzie în întregul sistem”. Mai trebuie adăugat că, „dacă nu ar fi existat o acțiune a puterii divine, atât cu privire la Lună, cât și la Soare, întregul curs al naturii ar fi fost tulburat” (Kelly 1871, 198).

Scriptura amintește și alte minuni cu referire la Soare: umbra Soarelui făcută de o tijă a unui cadran solar se întoarce cu zece trepte (4 Reg. 20:11, Is. 38:8), întuneric s-a făcut peste tot pământul, Soarele s-a întunecat (Luc. 23:44-45). Sunt amintite și profeții: eclipsă de Soare (Am. 8:9), Soarele nu va mai apune, Luna nu va mai scădea (Is. 60:20), stelele, Orionul, Soarele și Luna se vor întuneca (Is. 13:10), cerul va fi învelit, stelele se vor întuneca, Soarele va fi acoperit de nor și Luna nu va mai lumina (Iez. 32:7), cerul se va clătina, Soarele și Luna se vor întuneca, stelele-și vor ascunde lumina (Ioil 2:10, 4:15), Soarele se va schimba în întuneric și Luna în sânge (Ioil 3:4), Soarele se va întuneca, Luna nu va mai lumina și stelele vor cădea din cer (Mat. 24:29), Soarele s-a făcut negru iar Luna ca sângele (Apoc. 6:12), o treime din Soare, din Lună, din stele s-au întunecat, ziua și-a pierdut o treime din lumină și noaptea tot așa (Apoc. 8:12), Soarele și văzduhul s-au întunecat (Apoc. 9:2), îngerul și-a vărsat cupa în Soare (Apoc. 16:8).

Potrivit legendelor poporului ales, momentul în care Iosua oprește Soarele din drumul său ca să-și desăvârșească biruința (Comte 1994, 130) este considerat a șasea dintre cele mai mari minuni de la Crearea Lumii (Ginzberg 2003, 849).

2.2.2.1.2. Refracția luminii

Pe măsură ce omul a dobândit tot mai multe cunoștințe din domeniul precum fizica și astronomia, au apărut obiecții împotriva unei minuni divine, căci astfel de „tulburări ale Pământului și ale sistemului solar” ar fi avut urmări majore. O atitudine asemănătoare o au și cei care admit că Dumnezeu ar fi putut săvârși o astfel de „minune de proporții gigantice”, doar că nu a fost cazul (Ramm 1967, 108).

Acești cercetători arată că cerința lui Iosua pentru mai multă lumină a fost înfăptuită printr-o refracție sau un miraj. Fenomenul refracției luminii permite acesteia să fie vizibilă încă patru secunde (iar în regiunile polare lumina Soarelui este vizibilă pentru mai multe zile după ce Soarele depășește orizontul; cf. Kinns 1881, 474) chiar și după apunerea Soarelui (Ramm 1967, 108).

2.2.2.2. Iosua cere mai puțină lumină

De fapt, prin cuvintele adresate Soarelui, Iosua îi cerea acestuia să nu iasă din nori decât foarte târziu, după-amiaza. Astfel, toată după-amiaza a fost înnorat, dar chiar înainte de apus Soarele va străluci din nou pe câmpul de luptă (A. L. Shute *apud* Ramm 1967, 110).

Termenul ebraic, tradus în limba română: „a sta”, „a (se) opri” sau „a rămâne nemișcat” (BTE 2022, 79), poate avea și sensul ‘a tăcea’. Tradus astfel, „înseamnă mai degrabă că Soarele trebuia să înceteze să mai lumineze”. În acest sens, porunca adresată astrilor de Iosua nu se referea la oprirea mișcării lor aparente, ci „să înceteze să mai lumineze” (Gaebelein 1923, 31).

A fost avansată teoria potrivit căreia cuvintele adresate de Iosua Soarelui: „stai pe loc” (care literal înseamnă „taci”) ar trebui interpretate în sensul unei porunci prin care i-a cerut „să-și rețină lumina”, deci ceea ce „s-a întâmplat cu această ocazie nu o fost prelungirea unei zile, ci o zi întunecată, astfel încât Iosua a avut avantajul de a lupta, practic noaptea”, deși la ora respectivă „ar fi trebuit să fie lumină” (Torrey 1907, 55-56).

Dacă sensul verbului este ‘a tăcea’, ‘a înceta’, rugăciunea lui Iosua poate fi înțeleasă ca „o cerere ca Soarele să înceteze să-și reverse căldura asupra trupelor sale de luptă”, pentru a suporta bătălia în condiții cât mai favorabile (E. W. Maunders *apud* Ramm 1967, 109).

2.2.2.3. Sensurile verbului ebraic דָּמָה

În limba ebraică, în textul scripturistic (Ios. 10:12), Soarelui i se cere: „Să tacă, să fie uluit” (TM), însă majoritatea traducătorilor se îndepărtează de imaginea ebraică, preferând: „Să stea în loc Soarele” (LXX) sau: „a sta nemișcat” (Jacqueline Moati-Fine și Alexandra Moraru, în SEPTUAGINTA 2004, 55).

Conform TM, Iosua poruncește atât Soarelui cât și Lunii să tacă, însă în versetul următor (13), în prima parte, se arată că Soarele a tăcut și Luna s-a

oprit, iar în a doua parte a versetului textul scripturistic arată că „Soarele s-a oprit în mijlocul cerului [...]” (OTCER 1883, 128) (este posibil ca această exprimarea să fi fost preluată din „Cartea Dreptului”).

„O carte pentru toate vârstele și pentru toți oamenii”, Scriptura a fost scrisă în așa fel încât să fie „înțeleasă de toți”, de „oamenii de rând”. Cu toate acestea, unele dificultăți de înțelegere a textului sacru se datorează limbii în care a fost scrisă Scriptura. De exemplu, bătălia de la Gabaon a fost descrisă „în felul în care” martorii oculari au perceput evenimentul respectiv, iar cei care ar fi citit ar fi putut să înțeleagă cele relatate. Așadar, terminologia Scripturii nu este una științifică (Torrey 1907, 21).

Verbul ebraic folosit acum de două ori (אָפַת cf. Ios. 10:12-13), cu referire la Soare, mai are încă două ocurențe în Pentateuh și alte două la 1 Regi. Este interesant că, din cele șase ocurențe, două sunt folosite de Moise, două de urmașul său (Iosua) și alte două dintr-o perioadă mult mai târzie, cea a regalității. Și mai interesant este că această ordonare a lor, cronologică, nu conduce la identificarea unui sens primar, căci, atât în Pentateuh, cât și în 1 Regi, verbul este tradus diferit. De exemplu, în Ieșire (15:16) și în 1 Regi 14:9⁸, verbul a fost tradus prin: „a încremeni”, respectiv: „a sta în loc”, deci cu sensul: ‘a se opri’, ‘a sta nemișcat’, însă în Levitic (10:3⁹) și în 1 Reg. 2:9¹⁰ prin: „a tăcea”. În cărțile

⁸ În acest verset sunt folosite două verbe diferite, amândouă fiind traduse prin: „a sta”. Pe lângă verbul אָפַת, se folosește și verbul אָפַת, cu mult mai multe ocurențe în TM (525 față de 30). Cele două verbe sunt folosite în același verset și în cartea Iosua (10:13) și, deși vor fi traduse drept termeni sinonimi, verbul אָפַת, folosit pentru a descrie acțiunea Soarelui, are nuanțe diferite față de cel ce descrie acțiunea Lunii (אָפַת = ‘a se opri’). Așadar, deoarece doar Lunii i se poruncește să se oprească, în timp ce Soarelui i se cere „să tacă”, putem considera că autorul divin nu se lasă prins în concepția contemporanilor și nu validează geocentrismul.

⁹ „Pentru a exprima starea sufletească a lui Aaron” și ținând cont de cele „două verbe omonime”, traducerea din limba ebraică „oscilează” între sensurile „a tăcut” și „s’a tânguit”. „Numai ca derivat al sensului primar”: ‘a fi străpuns de durere’, Septuaginta folosește verbul κατανόσω, tradus prin ‘a tăcea’, cu sensurile: ‘a amuți’, ‘a rămâne mut’. Arhiepiscopul Anania optează pentru traducerea: „Aaron s’a făcut ca pământul” (BVA 2001, 133). Biblia de la 1688 a tradus: „Și să umili Aaron”, probabil preluând modelul din Manuscrisul 45, variantă preluată și de Biblia Blaj. Manuscrisul 4389 și Versiunea modernă realizată de profesorul Eugen Munteanu în MLD urmează TM și traduc: „Iar Aaron auzind așa tăcu”, respectiv „Iar Aaron a rămas tăcut” (MLD III 1993, 92-93). La fel traduce și Biblia 1939 („Iar Aaron n’a zis nici un cuvânt”), precum și Biblia 1982 („Iar Aaron tăcea”).

¹⁰ Textul ebraic: „cei răi în întuneric vor tăcea” (וְרָשָׁעִים בְּחֹשֶׁךְ יִקְמְרוּ) nu este urmat în traducerea românească, care consemnează slabe asemănări: „nelegiuții vor pieri în întuneric” (1 Reg. 2:8 cf. Biblia 1982) și „necredincioșii pier în întuneric” (Biblia 1939). Nici în traducerea de limbă franceză („Il veille sur l’existence de ceux qui le respectent, mais ceux qui le renient meurent dans les ténèbres” cf. La Bible 1992, 318;

poetice, TM folosește verbul de zece ori (Iov¹¹ și Psalmi¹²), iar în cărțile profetice¹³, de paisprezece ori (Isaia, Ieremia, Iezechiel și Amos). Se poate observa că traducerile folosesc mai multe sensuri, care, de multe ori, nu au legătură cu termenul ebraic propriu-zis.

2.2.3. Însemnătatea duhovnicească a minunilor

Care este atitudinea noastră, a creștinului de azi, față de acest text și față de acest eveniment? Cum îl interpretăm? Este posibilă o astfel de minune? Cine ar putea spune dacă o minune este adevărată sau nu?

Relatarea lui Iosua, care urmărea o victorie totală într-un război foarte greu (cu un raport de forțe unu contra cinci, total nefavorabil), pentru care avea nevoie de timp, amintește despre o zi în plus, fără să fi fost precedată de o noapte. Putem crede și explica un asemenea eveniment dacă avem în vedere că minunile relatate în Scriptură „trebuie acceptate ca atare, printr-un act de credință pură”, căci, de cele mai multe ori, „încercările de a le explica rațional sunt sortite eșecului” (Moldovan 2019, 24-25).

Creștinii cred că Dumnezeu, Care a făcut nu numai Pământul și Soarele, ci întreg Universul, le-ar „putea menține”, pe toate, nemișcate. Cel ce crede într-un Dumnezeu Creator al întregului Univers, material și spiritual, un Dumnezeu istoric, Care S-a întrupat și (S-)a înviat din morți, „nu se împiedică” de o astfel de minune. Creștinii mărturisesc credința într-un „Dumnezeu făcător de minuni” (Torrey 1907, 53, 56).

Celor vrednici, Dumnezeu le deschide „palatul înțelepciunii Sale” și îi introduce „în comorile științei Sale”, cu toate că acum, „stăruim numai pe pipăite să contemplăm în parte și să cercetăm imaginile ca într-o oglindă și ca în ghicitură”. Cei cărora Dumnezeu „va binevoi” să „descopere [...] tainele Sale și să pună în lumină desăvârșirea” vor vedea cine sunt vrăjmașii duhovnicești

„Il gardera les pas de son fidèle, mais les méchants périront dans les ténèbres” cf. TOB 1992, 329-330; „Il garde les pas de ses fidèles, mais les méchants dans les ténèbres disparaissent”), și nici în traducerile de limbă engleză („but the wicked shall be cut off in the darkness”, cf. RSV 1971, 206; „but the wicked disappear in darkness”. Cf. GNB 1992, 266. Traducerea care se apropie de TM este: „And the wicked shall be silent in the darkness”, cf. KJV 1951, 369), cele mai multe variante nu urmează textul ebraic.

¹¹ Din cele trei ocurențe, în două sensul verbului este ‘a tăcea’ și o dată ‘a se odihni’.

¹² În cele șapte ocurențe, verbul are sensuri diferite: ‘a tăcea’ (de patru ori) și câte o dată: ‘a sta nemișcat’, ‘a înceta’ și ‘a se supune’.

¹³ Dacă în cărțile profetilor Isaia, Iezechiel și Amos verbul apare doar o dată și are sensul ‘a tăcea’, în cărțile profetului Ieremia, din cele unsprezece ocurențe (trei în Plângerile lui Ieremia) pe care le are verbul, sensurile verbului sunt: ‘a tăcea’ (de opt ori), ‘a sta nemișcat’ (o dată), ‘a se odihni’ (o dată) și ‘a distruge’ (o dată).

ascunși în spatele celor cinci regi și „ce păcat lăuntric, ce rătăcire a sufletului” preînchipuie (Origen 1981, 262; Origene 1960, 299).

Aceste „fapte, mai presus de fire, aduc mărturie pentru toate veacurile despre puterea lui Dumnezeu și nu mai au nevoie de tâlcuire din afară pentru a pune în lumină strălucirea unor astfel de fapte” (Origen 1981, 256; Origene 1960, 285).

Astfel de cuvinte: „să se oprească Soarele” nu au fost rostite de Moise (Procopius 1865, 1019-1022), care nu a putut să poruncească „unor elemente mai puternice”, precum o face Iosua-Iisus¹⁴. Cel ce „mai înainte fusese supranumit cu numele lui Iisus a oprit Soarele în mersul său, luând puterea Duhului lui” (Sfântul Iustin Martirul și Filozoful 1980, 225).

Doar Iisus Hristos, „Soarele dreptății”¹⁵, este atât de puternic să oprească Soarele „nu numai în acel moment acolo, ci în mai multe rânduri, la venirea Sa”. Cel ce ne însoțește pretutindeni, „nu ne părăsește niciodată, și nu se grăbește să se culce”, Mântuitorul, „nu este cu noi numai o zi sau două”, ci în toate zilele, până la sfârșitul veacurilor (Origen 1981, 235-236, Origene 1960, 131-132).

Acest eveniment istoric este o trimitere profetică la Ziua Domnului (Gaebelein 1923, 62), pe care a văzut-o și profetul Avacum (3:11): „Soarele s'a ridicat/ și Luna a rămas în rânduiala ei;/ săgețile Tale vor merge'n lumină,/ în lucirea fulgerului armelor Tale”.

Sfântul Efrem socotește că „cele trei ceasuri de întuneric” de la Răstignirea Mântuitorului (între ceasurile 6 și 9) „fac o zi”: „Cel care S-a întunecat și a strălucit a făcut apoi o [altă] zi din răstimpul în care a întunecat Soarele”. Apoi, compară acel eveniment cu „minunea opririi Soarelui de Iosua”: „Dintr-o singură zi, Iisus a făcut două, așa cum Iosua făcuse din două zile, una” (Sfântul Efrem Sirianul 2010, 218).

Teodoret al Cirului „insistă” asupra acestei întâmplări, „nu pentru a-i sublinia aspectele senzaționale, ci pentru a dezvolta o altă legătură tipologică

¹⁴ Dacă în urma acestei minuni Iosua „l-a depășit” în faimă chiar și pe Moise, există o întreagă dezbateră, în special în literatura rabinică, și ca răspuns la atitudinea autorilor creștinilor din primele veacuri. Iosua este „pictat în culori mozaice”, utilizându-se puternice rezonanțe cu relatarea de la Marea Roșie („[...] Domnul i-a lovit cu spaimă [...] că s'a luptat Domnul de partea lui Israel” cf. Ios. 10:10, 14 – „[...] Domnul [...] a umplut tabăra Egiptenilor de spaimă [...] Domnul Se luptă pentru ei cu Egiptenii!” cf. Ieș. 14:24-25). O astfel de paralelă sugerează că succesul lui Iosua este comparabil cu cel al lui Moise în Egipt, că Iosua „l-a înlocuit” pe Moise, ca lider de succes (Farber 2016, 54-55).

¹⁵ Se consideră că aceste cuvinte pe care Iosua le adresează Soarelui ar putea fi înțelese ca fiind adresate de Iosua „direct lui Iahve, ca Soare”. Dacă așa stau lucrurile și „Iahve a fost echivalat cu Soarele, la Gabaon”, aveam, aici, o mărturie foarte timpurie conceptului de Dumnezeu-Lumină (Hristos-Soare al Dreptății) din istoria poporului israelit (Taylor 1993, 112, 114, 117-8).

între Iosua și Hristos”, și arată că oprirea în loc a Soarelui prefigurează întunericul ce va urma răstignirii lui Hristos: „Așa cum Soarele a stat pe loc în timp ce profetul își ducea lupta, tot așa, în timp ce Mântuitorul nostru distrugea Moartea cu propria sa moarte, Soarele și-a reținut razele și a umplut întreaga lume de întuneric, la amiază” (Theodoret of Cyrus 2007, 291, 293).

Gabaoniții „înfățișează soarta neamurilor ce vin la Iisus”, Care-i mântuiește învățându-i „să care lemne și apă, adică să poarte pe umerii virtuților, prin fapte, rațiunea tainică și mântuitoare a crucii și a renașterii dumnezeiești prin apă” (Maxim Mărturisitorul 2005a, 458).

Omul întors spre Dumnezeu „va avea și vrăjmași”, chiar și „prieteni de altădată se pot transforma în dușmani”, aceștia sunt „puterile și duhul rău”, care sunt gata să vină asupra sa. Locuitorii Gabaonului se aseamănă cu acești oameni, ei sunt „asediați”, însă, „oricât de slabi ar fi”, „legământul” încheiat cu Iisus îi apără de atacul celor cincisprezece regi. Gabaoniții „nu sunt părăsiți”, ci „ajutați în neputințele lor” și, deși „sunt atacați de puterile răului, nu numai că-i ajută în luptă, ci mărește și durata zilei de luptă”. „Prelungind timpul luminii”, Hristos este Cel care „întârzie venirea nopții” (Origen 1981, 256-257; Origene 1960, 285, 287).

Dintr-o perspectivă alegorică, Soarele reprezintă pe Hristos-Cuvântul, „care luminează mintea”, Gabaon este „mintea înaltă” (adică aflată în contemplație), Luna e „simbolul firii”, pentru că e schimbătoare, iar valea este „trupul care s-a smerit prin mortificare” (Maxim Mărturisitorul 2005, 227).

În limbaj alegoric, „să stea Soarele deasupra Gabaonului” înseamnă „să-i fie păzită neapusă lumina cunoștinței lui Dumnezeu pe muntele contemplației mintale”, iar cuvintele: Luna să stea deasupra văii înseamnă, „să-i rămână puterea naturală de discernământ în neputința trupului, neabătută de la virtute” (Maxim Mărturisitorul 2005, 226-227).

Asemenea lui Iosua, creștinul este chemat să țină „neapus în sine, Soarele dreptății, în cursul întregii zile a vieții de acum, nehotărnicit de seara păcatului și a neștiinței, ca să poată zdrobi și fugări după lege” pe potrivnici (Maxim Mărturisitorul 2005, 225).

Hristos „a mărit [...] și a prelungit ziua, pe de o parte pentru mântuirea oamenilor, pe de altă parte pentru zdrobirea puterilor răului”. Întrupându-Se Hristos, „a început sfârșitul păcatului lumii”, „propriu-zis a oprit și întârziat ziua sfârșitului, neîngăduindu-i să se arate”. Chiar dacă „zilele [...] se vor scurta” (Mat. 24:22), ziua „se prelungeste”, „e amânată încheierea ei, căci în tot acest răstimp Soarele nu apune deloc, ci Soarele dreptății (Mal. 4:2) se tot înalță revărsând lumina adevărului în inimile celor ce cred”. „Când este timpul mântuirii”, Dumnezeu poate prelungi durata zilelor „și să scurteze durata, când este timpul mâhnirii și al pierzării” (Origen 1981, 257-258; Origene 1960, 287,289).

3. Concluzii

Angajat în război cu regii amarei, Iosua dă dovadă de un mare curaj, căci „într-o singură bătălie a înlăturat cinci regi împreună cu poporul lor”. În aceeași luptă, chiar și demnitatea și credința lui sunt laudate, căci, în calitate de ucenic apropiat și succesor al lui Moise, temându-se „că noaptea s-ar putea să-l împiedice să obțină victoria, a strigat cu profundă credință și cu spirit înalt”, cerându-i lui Iahve să oprească aștrii pe cer. Scriptura ni-l înfățișează drept un bărbat „mare în minunile pe care le-a făcut prin credință” și „triumfător”, iar vrednicia sa a fost subliniată prin aceea că era un om „care ar putea opri cursul râului și care ar putea” opri aștrii (Ambrose 1995, 33, 59).

Așa cum se poate observa din Scriptură, de la actul Creației (Fac. 1) până la descoperirile finale (Apoc. 22), creștinismul este o religie a minunilor. Este important de subliniat că minunile relatate în Scriptură „se bazează pe mărturii și nu pe analize științifice”, și trebuie acceptate prin credință (Grigg 1997, 35-37). Azi, poate mai mult ca niciodată, credința necesită a fi întărită ca, astfel, Adevărul revelat să poată fi înțeles și explicat și prin demersuri raționale (filologico-scolastice), interpretate în cheie exegetică corectă (hristică).

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

- Biblia 1939 = *Biblia sau dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament*, București, 1939.
- Biblia 1982 = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, E.I.B.M.B.O.R., București, 1982.
- Biblia Blaj = *Biblia de la Blaj din 1795*, Tipografia Vaticană, Roma, 2000.
- Biblia 1967-1977 = *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, quae antea cooperantibus A. Alt, O. Eißfeldt, P. Kahle ediderat R. Kittel, Deutsche Bibelstiftung, Stuttgart, 1967/1977.
- BTE 2022 = *Biblia după Textul Ebraic. Iosua. Judecătorii*, București, Editura Humanitas, 2022.
- BTTB 1921 = *The Babylonian Talmud: Tractate Berakot*, translated by A. Cohen, Cambridge University Press, 1921.
- BVA 2001 = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, București, E.I.B.M.B.O.R., 2001.
- DISB 2014 = *Dictionar de imagini și simboluri biblice*, Oradea, Casa Cărții, 2014.
- GNB 1992 = *Good News Bible*, Collins Bible, 1992.
- KJV 1951 = *The Companion Bible*, Oxford University Press, 1951.
- La Bible 1992 = *La Bible. Ancien et Nouveau Testament*, Alliance Biblique Universelle, 1992.
- Maxim Mărturisitorul 2005 = Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia*, vol. II, E.I.B.M.O., Apologeticum, 2005.
- Maxim Mărturisitorul 2005a = Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia*, vol. III, E.I.B.M.O., Apologeticum, 2005.

- MLD III 1993 = *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars III, Leviticus*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993.
- OTCER 1883 = *Old Testament Commentary for English Readers*, vol. II, London, Cassell, Petter, Galpin & Co., 1883.
- RSV 1971 = *The Bible. Revised Standard Version*, The British & Foreign Bible Society, 1971.
- SEPTUAGINTA 2004 = *Septuaginta 2. Isus Nave. Judecătorii. Ruth. 1-4 Regi*, București, Polirom, 2004.
- TOB 1992 = *Traduction Oecumenique de la Bible*, Alliance Biblique Universale – Le Cerf, 1992.

B. Literatură secundară

- Comte, Fernand, *Cărțile Sfinte*, București, Editura Enciclopedică, 1994.
- Farber, Zev, *Images of Joshua in the Bible and Their Reception*, Berlin/ Boston, Walter de Gruyter GmbH, 2016.
- Gaebelein, A. C., *The Annotated Bible*, New York, Publication Office “Our Hope”, 1923.
- Ginzberg, Louis, *Legends of the Jews*, volume 2, translated by Henrietta Szold and Paul Radin, Philadelphia, The Jewish Publication Society, 2003/5763.
- Grigg, Russell, *Joshua’s long day*, “Creation magazine”, volume 19, Issue 3, 1997, online: <https://creation.com/joshuas-long-day>.
- Henry, Matthew, *Commentary on the Whole Bible*, volume II (Joshua to Esther), Christian Classics Ethereal Library, Michigan, Grand Rapids, 2011.
- Hilly, H, *Leçons d’écriture sainte*, Paris, Librairie Bloud & Gay, 1932.
- Homer, *Iliada, Cânturile XVII-XXIV*, traducere în metrul original de George Murnu, București, Teora, 1999.
- Josephus Flavius, *Antichități Iudaice*, cărțile I-X, traducere și note Ion Acsan, București, Editura Hasefer, 1999.
- Keil, C. F./ Delitzsch, F., *Biblical Commentary on The Old Testament*, volume IV, translated by James Martin, Edinburgh, T. & T. Clark, 1869.
- Kelly, William, *Lectures Introductory To the Study of The Old Testament*, Jackson USA, Present Truth Publishers, 1871, online: http://www.presenttruthpublishers.com/pdf/Lectures_Introductory_OT.pdf.
- Kinns, Samuel, *The Harmony of The Bible with Science or, Moses and Geology*, New York, London & Paris, Cassell, Petter, Galpin & Co., 1882.
- Macdonald, William, *Comentariul biblic al credinciosului. Vechiul Testament*, traducere Doru Motz, Oradea, Editura Lampadarul de Aur, 2002.
- Moldovan Alexandru, *Propedeutică biblică*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2019.
- Nelson, Richard D., *Joshua: A Commentary*, Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press, 1997.
- Oeste Gordon, “A Day Like no Other” in the Context of Yahweh War: *Joshua 10:14 and Characterization of Joshua*, “Journal of the Evangelical Theological Society” 57/4, 2014.
- Origen, *Omiliile la Cartea Iosua*, traducere de pr. prof. Nicolae Neaga, în col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 6, București, E.I.B.M.B.O.R., 1981.
- Origene, *Homélies sur Josué*, traduction de Annie Jaubert, în col. „Sources Chrétiennes”, No. 71, Paris, Les Editions du Cerf, 1960.

- Procopius Gazaenus, *Commentarii in Josue*, în col. „Patrologiae Graecae”, tomus LXXXVII, pars prima, J. -P. Migne Editorem, 1865.
- Ramm, Bernard, *The Christian View of Science and Scripture*, London, The Paternoster Press, 1967.
- Saint Ambrose, *Select Works and Letters*, translated by rev. H. de Romestin, în col. „Nicene and Post-Nicene Fathers”, volum 10, Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 1995.
- Saint Augustine, *The City of God*, Volume Two, translated and edited by Marcus Dods, New York, Hafner Publishing Company, 1948.
- Sfântul Augustin, *Confesiuni*, traducere de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas, 2018.
- Sfântul Efreem Sirianul, *Imnele Păresimilor, Azimelor, Răstignirii și Învierii*, traducere de Ioan I. Ică jr., Sibiu, Deisis, 2010.
- Sfântul Iustin Martirul și Filozoful, *Dialog cu iudeul Tryfon*, traducere și note de Pr. Prof. Olimp N. Căciulă, în col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 2, E.I.B.M.B.O.R., București, 1980.
- Taylor, J. Glen, *Yahweh and the Sun. Biblical and Archaeological Evidence for Sun Worship in Ancient Israel*, în “Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 111”, Sheffield Academic Press, 1993.
- Theodoret of Cyrus, *Questions on the Octateuh*, vol. 2, translation with introduction and commentary by Robert C. Hill, Washington, The Catholic University of America Press, 2007.
- Torrey, R. A., *Difficulties and Alleged Errors and Contradictions in the Bible*, London, Fleming H. Revell Company, 1907.
- Usca, Ioan Sorin, *Vechiul Testament în tâlcuirea Sfinților Părinți. Iosua*, online: <https://ioanuscateol.wordpress.com/category/iosua/page/2/>.
- Walton, John H., Matthews, Victor H., Chavales, W., *Comentariu cultural-istoric al Vechiului Testament*, Oradea, Casa Cărții, 2021.
- Younger Jr., Lawson K., *Joshua*, în *Eermans Commentary on the Bible*, Michigan, William B. Eermans Publishing Company, Grand Rapids, 2003.